

Lastekaitse Liit
Estonian Union for Child Welfare

Aastakonverents 2020!

**MEHEKS SÜNNITAKSE,
ISAKS KASVATAKSE**

Sotsiaalministeeriumi strateegilise partnerluse projekt "Koostöös laste ja perede heaks"

lastekaitseliit.ee/isa

Mees ja isa Eesti kultuuris ja rahvapärimuses

Marju Kõivupuu

TLÜ TÜHI vanemteadur

20. 11. 2020

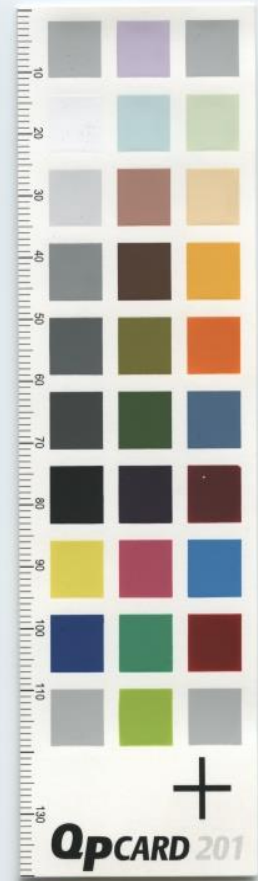
MOHN

TH. JOHN

DORPAT.

Mehe elukaar: (esimene) poeg, poiss

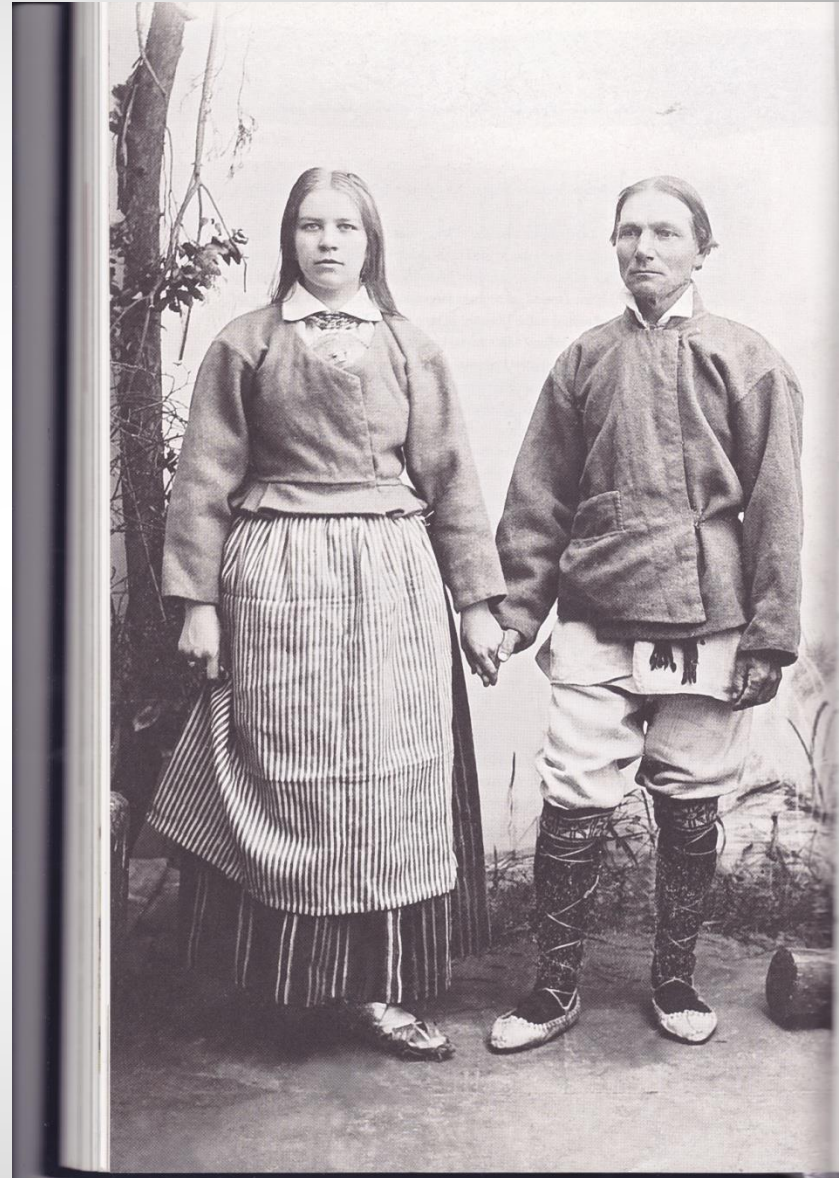
- Taluperemehed soovisid ikka, et **esimene laps oleks poeg, kellele talu pärandada ja kes omakorda abielludes tooks tallu juurde tööjõudu ja rikkust**
- Rahvasuust pärit kirjapanekute kohaselt oli **tulevase lapse arengus ja sünnitamisprotsessis oluline osa ka lapse isal ning tema tegevusel:** meie esiemad on raseduse ajal kandnud näiteks **oma mehe särki, et sünnitus kulgeks suhteliselt väikeste valudega**, samuti on titeootel naised võimaliku paha eemalepeletamiseks kandnud endaga kaasas mõnda mehele kuuluvat eset, **näiteks nuga vöö.**

- Kui peresse sooviti kindlasti poega, asetati **abieluvoodi peatsiga põhjakaarde**.
- Sama tagamõttega soovitati abieluvoodisse ühes võtta **meeste tööde juures tarvitata vaid erinevaid tööriistu, peaausjalikult kirvest**. Eriti kange vägi usuti olevat kirvel siis, kui mees selle enesele lapse eostamise ajaks selja peale sidus – see pidi kindlalt tagama, et sünnib poiss.
- Rahvauskumuste kohaselt **asuvad inimkehas mehelik alge paremal pool. Poisslapse „tegemiseks” soovitati mehel naisele läheneda paremalt küljelt**.
- Naine võis intiimvahekorra ajaks aga selga tõmmata kas **mehe särgi või peita mehe riided oma padja alla – see soodustas samuti poja sündi**.

- *Kui kaks raskejalgset naist korraga aevastavad, siis usuvad nad, et neil mõlemil tütreid sünnivad, **kui aga kaks meest, kelle naised raskejalgsed on, ühe korraga aevastavad, siis pidavat see poega tähendama** (Forselius 1915: 18).*
- *Kui nad raskejalgsed on, siis hoiavad, et nad veepangi või toobri peale ei istu, muidu pidavat ainult tütreid sündima, ehk laps võiks vee läbi kahju saada (Forselius 1915: 18).*

- **Mina miis meremehe
poig,
mina kallis kalamehe
poig,
kasvi üles ime üsän,
kalli ime kässi pääl;
magasi ma, magasi,
magasi memme massa
all,
kulsi memme kopsu all,
sääl ma sei süämeverd,
maidsi memme
massaverd.**

Sangaste. H II 5, 457/8
(28). 1877.

- *Kui poeglaps sündis Pati-Ristikülas, siis pidi ta pandama seelikusse, et tal küllalt tulejaid naiseks oleks (ERA II 3, 235 (4) < Saarde khk (1928)).*
- ***Poisslapsel ei ole pääle sündimist kohe käsa kinni mässitud, siis saada poisist virk mees. (ERA II 3, 263 (19) < Saarde khk 1928)).***

Tütär vette.... ??????

- Kui mind ilma anneti,
kui mind ilma kanneti,
siis küssid külätsed naesed,
mõessatid ju üleaidseid,
mes one meele annetud,
mes one meele kannetud:
**"Kas one poega vai one tütär?
Kui one poega, tuu tareje,
mähi poega mähkmeie,
sidu siidirätikuie!
Pojast suab tare tegijä,
tare lae lassu lüüjä,
tare nuka nummerdäjä.
Kui one tütär - vii vesile!"**
"Kuidas viin vere vesile,
kannan armu allikale!
Las liäb aega, viäreb päevä,
mõnnitäb mõndä nädäläd -
lehmäd lüpsäb, karjad suadab,
karjad suadab kauge'ellä,
mullikad murudellä."

Kodavere. H I 2, 386 (5). 1888.

Noormehes tääskasvanuks

- Luterlikus kirikus on tääskasvanuks tunnistamine seotud **konfirmatsioon**i ehk **leeriga** (saksa keeles *Lehrern* – õpetama), millest „läbisaamisega“ ehk Piibli tundmise ja **kirjutamis- ning lugemisoskusega kaasnes õigus abielluda**.
- Ehale mindi üldjuhul leeritatud ehk siis **abiellumisealiste tüdrukute juurde ja ehalkäijad noormehed pidid olema ka ise leerist läbi saanud**. Kui külanoores istusid ümber lõkke ja mõne noormehe peale puhus suits, öeldi, et see poiss on karjalapse – teisisõnu siis alaealise – juures ehal käinud.

Harpurmoald
födelstnes.

af. pag. 25.

306

Mees....

- **meessoost inimene, meesisik, meesterahvas** (mõnikord naisele v. poisi(kese)le vastandatuna);
- **tegevusala, harrastust v. kuhugi kuulumist silmas pidades:** *Lihtne musta töö mees.*
- **mehelikkust, mehe väärt omadusi silmas pidades:** *See on mehe tegu, jutt! Ta on ikka mees mis mees. Tee siis midagi, kui sa vähegi mees oled! Näita, et sul mehe süda sees on! Mis mees sa oled, kui kartma lööd! Niisugune nüüd mõni mees! Pole see kellegi mees, kes midagi ei julge.*

- **viisakusväljendites palvet, soovi esitades v. tänades:** *Ole (hea) mees ja käi ise seal ära. Aita natuke, ole meheks! Ole meheks aitamast! Olge meheks hea nõu eest.*
- **abielumees:** *Miina sai naabervalda ühele poodnikule mehele. Mihklil oli veel kaks tütart mehele panna. Tütar oli linnas ühel tisleril mehel. Pulmad olid läbi, nad olid nüüd meest-naist*
- **soolisust rõhutamata - inimene, isik; asjamees, tegelane.** *Mind huvitab, mis mees ta oma vaadetelt on. Võid julgesti rääkida, see on meie mees. Tõi valitsusse oma erakonna mehed.*

- **hea mehe poolest**
heast tahtmisest, heast südamest,
abivalmiduses: *Naabrid tulid hea mehe
poolest vahel appi. Annan sulle hea mehe
poolest nõu: jäta see plaan katki!*
- [midagi] **mehele panema**: *Alandas hinda ja
pani kogu kauba, kraami laadal mehele.*
- **tehtud mees**:
elus läbi löönud, positsiooniga, järjel,
hinnatud, tunnustatud (mees)isik.

Vanasõnu mehest

- Meest mõõdetakse mõistusest.
- Mehi ei pea loetama, vaid kaalutama.
- Mees tuntakse mütsist, naine tanust.
- Meest sõnast, härga sarvest.
- Mõistus mehe peas, aga mitte mehe käes (rammu mehe peos)
- Peremehe jäljed väetavad põldu.
- Isa sõna enam kui ema vits.
- Isaga kaob pool kodu, emaga terve kodu

- Mino hella eidekene!
**Sest kiidan oma isada,
sest kiidan oma emada,
annan au haudujalle -
ei õppind õluta jooma,
viha viina võttemaie,
saksa taari tahtemaie.**
Õppis tööle õige'elle,
seadis tööle seäduussele,
vahtis tööle valge'elle,
heledale heinatööle,
väledale väljatööle. /- - -/
Kadrina. H, R 1, 7, (2). 1869.

- Talupojakultuurile omasel ehalkäimisel ehk noorte vallaliste meeste suvistel öistel külaskäikudel abiellumisealiste tüdrukute juurde on rahvasuus palju poeetilisi ja kelmikaid nimetusi: *tädirannas, lipsul, jalgõitsis, käbikülas, lestakalal või naisemõisas käimine, kaiede pool käimine, sulilindu laskmas käimine, uri ajamine, oraste tegemine* jne
- Traditsioonilises külaühiskonnas oli **ehalkäimine** abieluelsete suhete loomise viisina tuntud kogu Põhja-Euroopas

- *Ehalkäimine maksis elu.*
- *Hiljuti suri Aru walla Karijärwe meier A. Tamman peale kuuaegset haiglas vaevlemist. Oma vigastused sai Tamman ehal käies. Nimelt läks ta naaberwalda ehale, kus poiste käest metsikult peksta sai. Peksmise tagajärjel said T-l vigastada sooled ja purunes paar roiet (Kaja, 07.07.1934).*

- Kes mind keelab
kemplemasta,
hobuseid vahetamasta,
naise noore võtemasta?
**Isa mind keelab
kemplemasta,
hobuseid vahetamasta,
naise noore võtemasta.**

Kose. H II 40, 795 (7). 1892.

- **Isa hoidis hiiesida,
kasvatas seda kaasikmetsa;
mõtles poegadest pidajad,
tütarest töötegijad.**
Ei saand poegadest pidajaid,
tütarest töötegijaid.
Isa hiied raiutakse,
taadi laaned laastatakse,
kasvandikud kaotakse.
Ei saand poegadest pidajaid,
tütarest töötegijaid -
koht jäi võeraste varale.

Vändra. H II 20, 627 (28).
1889.

- **Kohustuslikku ajateenistusse kutsumine, vanemas keelepruugis nekrutiks võtmine**, on läbi aja (mees)inimese elukaarel märgilise tähendusega sündmus.
- Esimest korda kasutati sõna „**nekrut**“ Peeter I poolt 20. veebruaril 1705. aastal välja antud seaduses, mille järgi **tuli soldatiks anda üks 20-aastane mees 20 talu kohta** – Venemaal moodustati regulaarmee
- Sõna „nekrut“ pärineb prantsuse keelest ja tähendab äsja regulaarväkke võetud isikut (*recruter* 'sõjaväkke värbama')
- **Kuni 1793. aastani oli nekrutikohustus eluaegne.**

- Liisuheitmisel nekrutikandidaatideks saanud noormehed toodi nekrutiametisse, kus nad arstlikult läbi vaadati ja mõõdeti. Kõlblikeks tunnistatud kanti **lõpp- ehk formularnimekirja**.
- rükitud blanketile kirjutati järjekorras iga nekruti kohta järgmised andmed: täielik nimi (ees- isa ja ka perekonnanimi, kui see juba olemas oli), vanus aastates, kasv arssinates ja verssokites, isikupärased tunnused (näo ja ninakuju, silmade ja juuste värv, sünnimärgid, rõuge- ja haavaarmid jne), kust nekrut võetud (maakond, kihelkond, mõis ja kellele mõis kuulus), sotsiaalne päritolu (maalt pärit nekruti korral kas ta on talupoeg või mõisateenija; linnast pärit nekruti korral kas on tsunftiliige, linlane, vaba- või linnatalupoeg), värbamise kuupäev, perekonnaseis (abielus olevatel meestel ka laste arv), usutunnistus, kirjaoskuse tase (kirjaoskamatu, oskab lugeda või oskab lugeda ja kirjutada mõnes keeles), nekruti käsitöö- või ametioskused. / vt: <http://www.ra.ee/dgs/guide.php?tid=77&iid=&tbn=1&lev=yes&lst=&gid=24&hash=faacc9e3e0395f060137226518991d98/>

- Oh me vennad, vaesed
lapsed,
kas me teame, kus me
saame!
Kas meid sõtta sõlmitasse,
Vene väkke värvidasse,
püssikandjas püidenessa,
odakandjas otsitasse?
Püss on suuri, rauda Raske,
tina paksu, rohtu palju -
need mul käivad käte peale,
hõeruvad õlade peale,
langvad labaluie peale.

Põltsamaa. H I 2, 199 (36).
1889.

- Tüttarida, pärgapäida,
isaaida halgajaid,
emä kirstu kiskujaid!
Tüttarid mehele vea -
nendel aidad annetasse,
nendel kirstud kingitasse.
Mind aga vea soldatista -
ei mul aita annetasse,
ei mul kirstu kingitasse;
püss mul aidast annetasse,
mõõk mul kirstust
kingitasse.

- Lüganuse. H III 1, 678 (3).
1889.

- Mehed, keda tuldi nekrutiks viima, olla sagedasti põgenenud metsa isegi öösel paljajalu ja särgiväel. **Mõned põgenejad elanud metsas aastaid, ehitanud omale onnid metsa ja käinud säält suvel lähedais taludes tööl ja toiduaineid hankimas.** (Madis Pappa)
- Tihti põgenenud nekrutid ka hoopis üle mere Soome, elanud sääli kuni olnud nekrutieast väljas, siis tulnud tagasi.
- Sompas olnud üks mees, nimega Mäe Tõnu. See olnud suur rammumees ja mürgeldaja. Härrale pole aga ta mürgeldamine meeldinud ja ta andnud Tõnu nekrutiks. Viijad pannud tal jalad pakku, et ta teel ei saaks ära joosta. Teel aga ühest kihunnikust möödudes ta haaranud kaks kivi kätte ja ähvardanud saatjaid maha lüüa. Need põgenenud kaugemale. Nüüd tagunud Tõnu pakud vastu kive puruks ja põgenenud. (Madis Klemann)
- **Harilikult viidudki nekruteid ikka jalad pakus, sest muidu nad põgenenud ära.** (Taavet Mänd)
- Nekrutiks minejad **ostsid omale teise asemele, kes raha eest valmis oli teise eest minema. Jutustaja isa maksnud niisugusele asemikule 360 rubla.** (Madis Kreen)
EKLA, f 200, m 17:2, 124/5 < Jõhvi khk. -Emma Tensmann (1931)

*Külatüdrukud, õeksed,
küla noored neiukesed,
tulge mõningad minule,
minule, mehepojale,
sibulale, sirge'ella,
kübaralle kõrge'ella,
vahterpuule valge'ella,
õunerpuule õige'ella.*

- Martna khk (1889)

- Regilauludes on levinud motiivid, kus poeg palub vanematel leida talle sobiv naine, muidu läheb ta hukka, teeb külatüdrukutele lapsi ja kõik need patud jäävad juba vanemate hinge peale

Kuldnaine

- Siis tegi kullast naise nuore,
hõbedasta teisepuole.
Hilju ta istus, hilju astus,
hilju istus istemille,
hilju astus oete'ese;
kartis kulla kohkuvada,
hõbe üles ärkavada.
Siis läks kullaga magama,
hõbedaga voodi'ese.
**Mis olli külge vastu kulda,
see olli külge külma külge;
mis olli külge vasta vaipa,
see olli külge sooja külge.**
Hakkas üles tõusemaie,
kulda üles hüüdemaie.
Ei see kuld ei kuulnud tõusta,
hõbedane ärgatagi.
- Vastu kostsid vanad naised:
**"Kuut või kullal puudunesse:
kielta suhu, mielta pähe,
otsa oidu ümmargusta,
südant alla rinnavitsa,
sisse silmanägemista,
pähe kõrvakuulemista."**
Siis pani kärbse keeleks suhu,
mesilase meeleks pähe,
sease sisse süame'eksi,
pori otsa oidudeksi
**Seda ärgu tehku teine miesi,
kis tieb kullast naise nuori,
hõbedasta teisepuole.**

*Muhu. H II 54, 471/2 (170).
1896.*

- Naise valik – **noor mees ise naist ei vali**, seda teevad teised tema eest, sh ka ema (vt Kitzberg, Libahunt)
- Töö – **suunaga pigem kodust välja, sotsiaalsus, ühiskondlikkus, meeste ja naiste tööd**
- **Taluperemehel oli alati otsustav sõnaõigus**, naiste töid ja tegemisi korraldas perenaine.
- **Mees mängib pilli, naine laulab**
- **Mees** - inimene, kes oskab midagi teha, meister
- **Edukus, hea tervis, täisväärtuslikkus**
- *Tema, Katku Jüri oleks läinud, oleks kasvõi pimedast peast läinud ja oleks maha jätnud oma värkstoja ning uue keldri. “Teda kutsutakse Kõrbojale peremeheks ja tema laseb sellepärast enda maha”* (Tammsaare, Kõrboja peremees. 1976: 136).

Isa: sõna ja tähendus

- **Isa** - varasemad sugupõlved: (esi)isade maa või (vaar)isade väärtused ja tõekspidamised.
- **Isa - keegi, kes hoolitseb kellelgi eest:** kasuisa, ristiisa, akadeemiline isa jne.
- **Auväärne vaimuinimene, õpetaja või mingi idee algataja** on samuti isa (vt ka lauluisa jne)
- Püha isa ütleme vaimuliku kohta
- **Taeva(ne) isa on kasutusel Jumala või kaitsevaimu tähenduses**
- Meie isa palve
- Vaarisa, vanaisa

- *Mees tervikuna võib meheks saada, kujuneda üksnes siis, kui tal on isakogemus. See on vältimatult vajalik mehe kui terviku väljakujunemiseks. Fred Jüssi.*
- Isa on abistaja – see, **kelle poole pöörduakse, kui on mingi mure või probleem.**
- **Isa oskab ja aitab**, ema aga see, keda abistavad nii lapsed kui isad.

Isadepäev

- Novembrikuu teine pühapäev
- Aastast 1998 valib Eesti Naisliit välja aasta isa
- Kas ja kui palju peaks **isadepäev** olema **pereringi ja kui palju avalik sündmus**, mille keskmeks on mitmesugused **traditsioonilist meestemaailma (sõjalis-sportlikud mängud ja meelelahutused) tutvustavad tegevused?**
- *Isa on hommikust õhtuni tööl ja mängudeks aega on vähe tal. Voodisse pugedes mõtlen ma veel, et kuidas me mängime laupäeval. (Priit Aimla)*

Täna tähelepanu eest! Jääge terveks!

MAAELU | COUNTRY LIFE

Saunikud sööma laual Harju-Jaanis | Cottagers at the dinner table in Harju-Jaani

EAM, F.1.684(III):201, 11.5x15.3 cm, albumiüfotõ / Albumen photo

Ühe ripetatud riide tassid istuvad laual jaanil söömas. Mehel on jalarõõpsed ja viivad, aga järele on poodid pihkide pekkide – kangidõbr. Saunikute see eluviis on olnud sajandite jooksul – pekkid, laudad, vikerkaud ja lihtsast toidust (loodi kalli kalle) pekkimise, viikereid vutad (sõel hõlvi-viid) ja soolavutad. Tänapäeval ripuvad kaunistused vabalt ja pühendatud laualist kütide. Ühest laualist söödi vikerkaudades kuni Eestis maasõis (sai), mis soodustas rakkadevõrgu (tuberkuloos, diabeet) levikut. The staged photo, in the background of a cloth hanging up outside, depicts an elderly couple dressed in folk costumes, eating. The old man is wearing bark shoes – everyday footwear, yet a leather headgear – a felt hat is put on the stool. On the little food table in front of the same cottagers there are dishes – wooden ladles, spoons, beer mugs (used daily for drinking root beer), wooden bowls, small boxes (for butter) and salt vessels. In the background hang the birch-bark shield and a seed-basket made of bent chips. In some areas, the tradition of eating from a joint food bowl was maintained until World War I, facilitating the spread of infectious diseases (tuberculosis, dysentery).